

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Mogyoródi Emese

A Szókratész-per

Jelen tananyag a Szegedi
Tudományegyetemen készült az Európai
Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

A SZÓKRATÉSZ-PER

Dr. habil. Mogyoródi Emese

7. Téma

Platón: *Kritón*

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

7. TÉMA: PLATÓN: KRITÓN

Mogyoródi Emese

3. Lecke

Jog és erkölcs

15 - 20 PERC

Szókratész ragaszkodása a közte és az athéni városállam között fennálló szerződéshez **legalább annyira alapul erkölcsi, mint jogi vagy politikai megfontolásokon**. Ez teljesen természetes, hiszen egy szerződés – habár alapvetően jogi viszony – emberi bizalmi viszonyon alapul, ezért ha valaki felrúg egy szerződést, azt joggal tartjuk igazságtalannak (erkölcstelennek). (Ugyanúgy, mint amikor elárul bennünket valaki.)

Ezért is vezeti be Szókratész a szökés egész kérdésének mérlegelését azzal, hogy felidézi Kritón számára **az igazságosságra vonatkozó tanítását**:

„De nem az a leginkább helytálló ma is, amit akkor mondtunk: akár helyesli a tömeg, akár nem, akár súlyosabbra, akár kedvezőbbre fordulnak a dolgaink, az már csak úgy van, hogy **az igazságtalanság minden formájában rossz és szégyenletes annak a számára, aki elköveti?**” (*Kritón* 49b, ford. Gelenczey-Miháltz Alirán).

Ez azonban – emlékezteti Szókratész a szókratészi tanításoknak alapvetően elkötelezett, de kissé értetlen Kritont – nem más jelent, mint hogy akkor sem szabad igazságtalankodnunk (azaz rosszat tennünk) senkivel, ha éppenséggel igazságtalanságot szenvedtünk el tőle (49b-e) („szókratészi evangélium”).

Milyen viszonyban áll ez az erkölcsi elv a fent ismertetett jogi szerződési kötelezettséggel? Fontosabb-e ez az elv, mint a

városállammal kötött „szerződés” elmélete? A kérdés azért vetődik fel,

mert jog és erkölcs többféle módon összeütközésbe kerülhet (például, mert a törvényhozók a többség érdekeivel ellentétes törvényeket hoznak, vagy mert egy bíróság helytelenül ítélezik).

Ez azért fontos kérdés, mert ha az erkölcs összeütközésbe kerülhet a törvénnyel (joggal), akkor a törvényesség betartása nem lehet feltétlen imperatívusz, és az erkölcsileg felelős állampolgár nem követheti azt vakon. Akkor előfordulhat olyan eset, amikor erkölcsi alapokon ellen kell állnia a törvényeknek, és meg kell tagadnia az engedelmességet.

Nem éppen azért csodáljuk Szókratészt, mert Athén „élő lelkiismereteként” nem volt hajlandó feladni küldetését és engedelmességet olyasminek, ami ellentmondott legmélyebb erkölcsi meggyőződéseinek? Hiszen *Védőbeszédében* nyíltan kijelenti:

„Mármost, ha erre így felelnétek: »Rendben van, Szókratész, nem hallgatunk Anütoszra és elengedünk, de csupán azzal az egy feltétellel, hogy soha többé nem foglalatokskodsz ezzel a bizonyos vizsgálódással, és nem fogsz filozofálni – ám ha még egyszer rajtakapunk, hogy ezt teszed, meghalsz« – egyszóval, ha ezzel a feltétellel bocsátanak el, akkor azt felelném nektek: »Igen tisztellek és kedvellek benneteket, athéni férfiak, hallgatni azonban inkább fogok az istenre, mint rátok, és míg csak élek és képes vagyok rá, meg nem szűnök filozofálni, sem titeket inteni és utat mutatni bárkinek közületek, akivel csak találkozom, a szokott módon beszélve [...] Mert – tudjátok meg – ezt parancsolja az isten, én pedig úgy hiszem, nem is történt soha nagyobb jótétemény veletek ebben a városban, mint ez az én istennek tett szolgálatom» (Platón: *Szókratész védőbeszéde* 29c-30a).

Lásd: 4.
Téma, 3.
Lecke

Nem a **polgári engedetlenség** egy klasszikus példája ez? A polgári engedetlenség (vagy más néven „passzív ellenállás”) nem más, mint

- 1.) **erőszakmentes ellenállás** egy bizonyos, fennálló törvénnyel szemben (törvényszegés),
- 2.) abból a célból, hogy egy kormányzatot **az adott törvény visszavonására késztesse**,
- 3.) abban az esetben, **ha a törvény jogszerű úton történő megváltoztatására a polgárnak nincs lehetősége**,
- 4.) és a törvény **erősen sérti az emberek többségének erkölcsi érzékét**, valamint
- 5.) a törvényszegést az ellenálló tudatosan felvállalja – azaz **felvállalja a vele járó büntetést is** – , hogy erkölcsi példamutatással szimbolikusan protestáljon az adott törvény ellen.

Csak hogy a *Kritón*, úgy tűnik, kategorikusan kizárja a polgári engedetlenség lehetőségét, minthogy a törvényeknek való **feltétlen** engedelmeskedést követeli. Mintha nem venne tudomást róla, hogy **lehetőségek rossz (erkölcsileg helytelen) törvények**, és **helytelen bírósági ítéletek** – amelyek felháborítják természetes **erkölcsi** érzékünket.

Lásd: 2.
Téma, 5.
Lecke

Akkor hát Szókratész vajon vakon törvénytisztelő, **autoritárius** (tekintélyelvű) volna? Ez talán nem ugyanolyan extrém (csak ellenkező előjellel), mint az „önző *phüszisz* iskola” álláspontja, mely szerint **a törvényt teljes egészében el kell vetnünk**, és a „természet” szavát követve az egyéni jogérvényesítés útját járunk? Ráadásul ez az autoritáriusnak tűnő álláspont nem szorítja-e háttérbe Szókratész igazságosságra vonatkozó nézeteit?

Ellentmondások Szókratész felfogásában?

Sokan úgy látják, hogy Szókratész fent idézett hivatkozása **az isteni parancsnak való engedelmeskedésre** a *Védőbeszéd*ben **ellentmondásban áll a *Kritón* szigorú törvénytiszteletével**: Szókratész bizonyos esetekben valójában **megengedi a törvénnyel szembeni ellenállást**, és engedelmeskedését az isteni parancsnak (ami számára egyfajta lelkiismereti kérdés) éppen ilyennek tekinti. Ha azonban ez így van, akkor a *Kritón*ban miért hivatkozik olyan kategorikusan a törvények tiszteletére annak indoklásában, hogy miért nem szökik meg a börtönből?

Először is, érdemes tisztázni, hogy a szökés megtagadása maga semmiképpen nem a polgári engedetlenség egy példája: nem tudatos, demonstratív elkövetett törvényszegés, ellenkezőleg, törvénykövetés; ennél fogva nem az érvényben lévő törvények megváltoztatására irányul (így nem érvényesül a fent felsorolt feltételek egyike sem). Ezen a ponton tehát nincs ellentmondás a *Védőbeszéd* és a *Kritón* között.

Csakhogy a *Védőbeszéd*ben Szókratész említ két esetet, amikor ellenállást mutatott a fennálló törvényekkel szemben: 1.) az arginuszai esetet, és 2.) a Harminc Zsarnok parancsát. Vajon ezek nem azt támasztják alá, hogy a törvények betartása nem a legfőbb imperatívusz Szókratész számára, hanem ennél magasabbra értékeli az erkölcsiséget?

Lásd: 6.
Téma, 3.
Lecke

1.) Ami az arginuszai csata utáni Népgyűlési határozatot és Szókratész ellenálló szavazatát illeti (Platón: *Szókratész védőbeszéde* 32a-c), Szókratész világossá teszi, hogy az törvénytelen volt (32b). Az athéni törvények ugyanis minden polgárnak biztosították a jogot, hogy az ellene emelt vádakkal szemben egyéni eljárás keretében védekezhessen. A rhétórok felszólalásai és a felfokozott emocionális hangulat közepette azonban a Népgyűlés azonnali hatállyal érvénybe lépő, kollektív ítéletet hozott, ezért törvényt sértett. Szókratész az egyébként jogszerű szavazás során tehát ezzel szemben élt a törvény által biztosított ellenszavazati jogával.

A körülmények világossá teszik, hogy ezzel Szókratész valójában a demokráciát védte, meghozta attól, hogy a nép maga ne kövessen el törvényteleniséget. Itt tehát Szókratész részéről szintén nem törvényszegés történik, ellenkezőleg, ellenszavazata a törvényességhez való ragaszkodásának kifejezése. (Érdemes felhívni rá a figyelmet, hogy Szókratész ellenszavazatával a populista retorikától próbálta megvédeni az ennek hatása alá kerülő népet [vö. *Szókratész védőbeszéde*, Atlantisz, 89-90. o. 77. és 78. jegyz.]).

2.) A Harminc Zsarnok alatt történtek megítélése attól függ, vajon legitim (törvényes) volt-e ez a kormányzati forma. Ha ugyanis az volt (vagy legalábbis Szókratész annak tekintette), akkor Szókratész parancsmegtagadása valóban a polgári engedetlenség

egy példája lenne. Szókratész ugyanis ez esetben tisztán **erkölcsi okokból** tagadta volna meg a parancsot, feltehetőleg azért, mert **erkölcstelennek** találta, hogy egy ártatlan embert (a demokrata Leónt) mondvacsinált ürüggyel kivégeztessenek, és megtagadta, hogy ebben részt vegyen („szókratészi evangélium”).

Azonban több tényező is arra utal, hogy **a Harminc Zsarnok kormányzata illegitim volt**, azaz nem érvényesültek alatta a(z addig érvényben lévő) demokratikus törvénykezés jogi feltételei:

- habár a kormányzat pontos körülményei nem egészen világosak, Xenophón kifejezetten ezt állítja (*Emlékeim* 4.4.3);
- még ha egyébként legitim is lett volna a kormányzat, a Harminc Zsarnok eljárása akkor sem felelt volna meg a korábbi, demokratikus törvénykezésnek, mivel szó sincs róla, hogy jogszerű bírósági eljárás keretében tárgyalatták volna ezeket az eseteket;
- Szókratész megfogalmazása is ezt támasztja alá, mivel erősen elítélő szavakkal utal a Harminc Zsarnok eljárásaira („mert igyekeztek mocskos ügyeikben bűnrészessé tenni, akit csak lehetett” 32c).

Ebben az esetben tehát arról van szó, hogy **a kormányon lévő hatalom** – a demokratikus politikai berendezkedés, illetve törvénykezés felől tekintve – **törvénytelen, azaz illegitim volt**. Egy illegitim kormányzat parancsai vagy rendelkezései pedig szintén törvénytelenek. Szókratész ellenállása tehát **nem tekinthető a polgári engedetlenség esetének**, mert nem került összetűzésbe legitimitással rendelkező törvénnyel – legfeljebb egy illegitim hatalommal. Ez az eset tehát szintén nem mond ellent törvénytiszteletének, ellenkezőleg, annak feltétlen követését demonstrálja.

Ezek az esetek tehát **nem állnak ellentmondásban** a *Kritónban* kifejtett feltétlen törvénytisztelet imperatívuszával, és nem minősíthetők a polgári engedetlenség példáinak. Szókratész számára, úgy tűnik, **a törvényesség és az erkölcsiség nem kerülhet összeütközésbe**. Ezt támasztja alá, hogy a kettőt („törvényes” és „igazságos”) mind a *Védőbeszéd*ben, mind a *Kritónban* előszeretettel emlegeti együtt, vagy ugyanabban a kontextusban (*Szókratész védőbeszéde* 33a, 35b-c; *Kritón* 51a, 51b, 52e, 53c-d).

További olvasmányok:

Gelenczey-Miháltz Alirán: Utószó a Kritónhoz. In: Platón: *Euthüphrón, Szókratész védőbeszéde, Kritón*. Atlantisz, Budapest 2005, 187-211.

Ellenőrző kérdések:

1. Milyen elvre figyelmezteti Szókratész Kritont a *Kritón* elején, és miért vetődik fel ezzel kapcsolatban a polgári engedetlenség kérdésköre?
2. Milyen kritériumai vannak a polgári engedetlenségnek?
3. Miért vethető fel a kérdés, vajon Szókratész autoritárius volt-e?
4. Miért nincs ellentmondás a *Védőbeszédek*ben említett két, politikailag releváns eset és a *Kritón* feltétlen törvénytisztelete között?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Miért nem autoritárius Szókratész törvény-felfogása?
2. Vajon mit tenne Szókratész egy *legitim* kormányzat erkölcsileg kifogásolható törvényhozása esetén?